

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבעי

פרשת צו ושבת הגדול, תשס"ו
מספר 647

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"שבת הגדול": על שום מה?

מנהגי השבת שלפני הפסח, המכונה "שבת הגדול", נתחדשו בימי הביניים, ללא קשר לארבע השבתות הקודמות לה: שקלים, זכור, פרה והחודש.¹ רש"י תמה במה גדולה שבת זו מיתר השבתות, ומכאן שלדעתו אין הכינוי הזה אקראי והוא טעון הסבר, ואכן רבים וטובים טרחו למצוא לו טעם.²

לפי הטור, שבת הגדול קרויה כך על שם הנס, שכאשר לקחו ישראל שה לפסחם בעשור לחודש שחל אז בשבת, המצרים – שהשה היה אלוהות שלהם – לא פגעו בהם.³ הבית יוסף טוען על-אתר כי לפי טעם זה, התלוי בעבר, היה ראוי לכנות כך את כל הימים משבת ועד הפסח, והעובדה שלא כך אירע היא משום שעיקר הנס היה ביום הראשון. החכמים מנו טעמים נוספים, וריבוי הטעמים – עדות לקלישותם. הלבוש מביא דעה שהמנהג לקרוא בשבת הגדול את הפטרה בפרק ג' במלאכי הוא דווקא כאשר ערב-פסח חל בשבת, מפני שמוזכר בו ביעור המעשר, שמצוותו ביום זה. הוא עצמו סובר שזו צריכה להיות תמיד הפטרה בשבת שלפני הפסח, שכן כתוב בה: "הנה אנוכי שולח לכם את אליהו וגו', שהוא דומה לבשורת משה [על] הגאולה במצרים והוא מעין המאורע בכל שבת הגדול".⁴ בעל הלבוש מביא גם את טעמו של הטור לפרטיו באריכות. גם הטור וגם הלבוש סוברים אפוא שאין שמה של שבת זו נקרא על שם הפטרה אלא להפך, שמשום גדולתה נבחרה לה הפטרה שכתוב בה "יום ה' הגדול והנורא". גישתו של הרב י"ד סולובייצ'יק זצ"ל נתמכת גם היא בדברי הלבוש, אם כי בעקיפין. הרב סולובייצ'יק אומר כי למד מפרק י"ג בהלכות תפילה לרמב"ם, שחייב להיות מכנה משותף מהותי בין הפטרה ובין קריאת היום או עניינו, והוא מעיד על עצמו שהשקיע עמל רב כדי לגלות קשרים אלו. מאמרו העמוק על ארבעת הפטרות האחרונות של ספר ויקרא⁵ מבוסס על הכלל, שאת קריאת התורה הנהיגו כדי ללמד הלכה, ואת הפטרה – כדי לחזק את האמונה בגאולה ובביאת המשיח. ואכן, ברוח כלל זה, ותוך קישור העבר לגאולה העתידה – כיאה לדברי נבואה – הרחיבו המהר"ל (-1609, 1515) ורבי עזריה פיג'ו,⁶ בטעם בחירתו של פרק ג' במלאכי כהפטרת השבת שבה נעשתה ההכנה לגאולה, ובטעם כינויה "שבת הגדול".⁷ גם הם סוברים כי בשל גדולתה של שבת זו נקבע כהפטרתה הפרק שנזכר בו "יום ה' הגדול והנורא".

¹ שבתות אלו נזכרו כבר במשנה מגילה כט ע"א ואילך, והפטרותיהן – בתוספתא מגילה פ"ג.
² על שבת הגדול ראה, למשל, **אוצר דינים ומנהגים**, יהודה דוד אייזנשטיין, תל-אביב תשכ"ט; **הגדה שלימה**, הרב מנחם מ. כשר, ירושלים תשכ"א, פרק י"ב; הרב אלתר הילביץ, "הפטרת שבת הגדול", סיני, סט (תשל"א), עמ' 67-73; שלמה אשכנזי, **דור דור ומנהגיו**, תל-אביב 1987, פרק ח: "שבת הגדול וטעמיו".
³ טור או"ח, סימן ת"ל, ומקורו בתוספות שבת פז ע"ב, ד"ה "אותו יום".
⁴ **לבוש החור**, חלק אורה-חיים, סימן ת"ל.
⁵ "בין פסח לשבועות", **הצופה**, גיליון ערב חג הפסח תשמ"ט.
⁶ בספר הדרוש שלו **בינה לעתים**, איטליה, 1579-1647. ספר זה נדפס פעמים רבות ושימש דרשנים רבים. רבי עזריה פיג'ו חיבר גם ספר הלכתי חשוב, "גידולי תרומה", שהוא פירוש על ספר התרומות.
⁷ אולי בשל אריכותו של הסבר זה לא מנאוהו בעלי אסופות, ועל כגון זה נאמר: "הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל", זוהר פרשת נשא.

ר"ע פיג'ו נוקט כדעת הטור והלבוש, ששבת זו אכן גדולה מיתר השבתות בשל הנס שאירע בה, אך מוסיף שהשם "שבת הגדול" ניתן לה גם על שם מהפך רוחני עתידי:
 והיום המקווה לפדיון נפשנו בגלותנו זה יוכיח שנאמר עליו - הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם (מלא' ג:כג).⁸
 ובתשובתו לשאלתו: "מה הכוונה בהשבת הלב הזה" הוא מנמק למעשה גם את מצוות קריאת ההגדה בפסח (שם):

כי העצומה שבנפלאות היום ההוא... תהיה ההכרה הכוללת לכל בני העולם בא-להותו יתברך... והנה גרמו עונותינו בטלטולי הגלות, להוציא מן הכלל רבים מבני עמנו ונשקעו בטומאה... האמנם לא גברה השכחה לחלוטין בכלם כי קצתם ידעו את קונם ובלבם תקוע אהבתו ויראתו, אך לא עצרו כח ולא יכלו דבר איש אל אחיו עד שלפעמים אב לבנים לא יודיע מה שבלבו בענין אמונת הא-להות, מדאגה מדבר שמא ישמע החוצה ונמצא מתחייב בנפשו. וכיוצא בזה לפעמים נפש הבן יודע מאד מי אדון לנו, ואביו ואמו לא ידעו מאומה. על כן למען שארית ישראל לא יעשו כמעשה יתר העכו"ם לבא לכלל ידיעת הסבה האמתית יתב' ביום הידוע הכללי, לפיכך מקדים להם שליחות אליהו זכור לטוב... קודם בא יום הגדול וגו' הכולל לכל האומות... כי ישיב לב האבות על הבנים, ... עד שכלם מקטנם ועד גדולם ידעו את ה' כנפש האב וכנפש הבן, קודם היום הכולל. ואח"כ יבא היום הגדול שכל האומות יראו את ישראל מאמינים בני מאמינים ומהם ילמדו כל העולם. ... לפיכך נקרא גדול.

גם המהר"ל סבור שאין שבת הגדול קרויה כך בשל הביטוי "הגדול והנורא" שבהפטרותה,⁹ אלא שהוא מקשה על הטור: "למה תולה הנס בשבת דווקא שיקרא בשביל כך שבת הגדול?" לזכור נס שהתרחש בעשור לחודש היה צורך לקבוע חג בעשור לחודש. הוא מתרץ שהשבת, כעדות על כח ה' וחיודוש העולם, גרמה: "שלא היו רשאים לעשות דבר אל בני ישראל - שהיו רוצים לשחוט אלהיהם ולבטל עבודת אלילים - כי השבת הוא זמן מוכן לזה לבטל עבודת אלילים יותר משאר הימים".¹⁰
 ובמקום אחר הוסיף ובאר:

שעיקר כח ישראל הוא הפה שלהם ונשלמה פרים שפתינו בתורה ותפלה... ובפסח מצרים, שאז עדיין לא היה לנו כח ההתעוררות של תורה ותפלה בשיח שפתינו, נצטוינו על מקח הקרבן פסח מבעשור לחדש שהיה אז ביום השבת שלפני הפסח... ופעלו בזה התעוררות הגאולה שהיתה עתידה להם.¹¹

ר"ע פיג'ו רואה בהשבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם של מלאכי, תנאי מוקדם לגאולה כוללת, שישראל והאומות יכירו באלוקי ישראל, ו"יום ה' הגדול והנורא" הוא גדול ונורא במשמעות חיובית. משמעות השבת לב זו היא טיפוח משפחתיות, תקשורת בין-דורית והשפעה וקליטה דו-סטריית.¹² רעיון זה אינו חידושו של ר"ע פיג'ו, שהרי את ריבוי האזכורים בתורה בדבר החובה לספר לבנים ביציאת מצרים פירשו כבר חז"ל כרמז לארבעה טיפוסים של בנים,¹³ שכל אחד מהם יש לחנך על-פי דרכו, כדי שגם כי יזקין לא יסור ממנה.

בדורנו, שהתדרדר לאבדן ערכים ואינדיבידואליזם קיצוני עד כדי ערעור מוסד המשפחה - ועוד היד נטויה במיסוד "המשפחה החדשה" וספיחיה - ניתן אולי להבין את נבואת מלאכי לעומקה טוב מבעבר. בשבת ההכנה לפסח - חג הגאולה - לא נותר לנו אלא לפלל שמישראל יצא אור לגויים, ותקיים בנו הנבואה: "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" ב"יום ה' הגדול והנורא", כפירושו של ר"ע פיג'ו.

הרב ד"ר יצחק דב פריז
 ירושלים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁸ בינה לעיתים, ח"א, דרוש א לשבת הגדול.

⁹ גבורות השם - פרק ל"ט.

¹⁰ דרשות המהר"ל - דרוש לשבת הגדול.

¹¹ "דברי נגידים", פירוש המהר"ל להגדה. רעיונו זה, שבמתן תורה זכו ישראל לכוח לפעול בדיבור בדברים שטרם יציאת מצרים דרשו קרבן, מנסח ר' נחמן מברסלב: "יצא הדיבור מהגלות", שיחות הר"ן אות פ"ח.

¹² הפסיכולוג הנודע אריק אריקסון עומד על חשיבותה הרבה של התקשורת הבין-דורית, ראה:

Erik H. Erikson: **The Life Cycle Completed: A Review** (Norton, New York 1982);

John Snary, **How Fathers Care for the Next Generation: A Four Decade Study**, (Cambridge, Harvard University Press, 1993).

¹³ מכילתא בא פרשה י"ח.